

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ТА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ АНГЛІЙСЬКОГО ДІАЛОГУ

Статтю присвячено подальшому вивченню проблеми дослідження та аналізу когнітивно-прагматичних та структурно-семантичних ознак англійського діалогу в офіційно-діловій сфері спілкування, аналізу дискурсійних особливостей англійського діалогу в офіційно-діловій сфері спілкування.

Ключові слова: професійні тексти; комунікативний акт; стиль; стратегія.

Постановка проблеми. В епоху наукового прогресу перед фахівцями різних областей науки, які використовують наукові тексти, постає завдання швидкого і ефективного орієнтування в постійно зростаючому обсязі інформації. У процесі пошуку інформації дуже важливим аспектом є отримання основного сенсу з тексту першоджерела. Таким чином, текст і його характеристики стають важливим об'єктом досліджень у науці про мову. Незважаючи на ряд проведених в останні роки досліджень в області наукового та ділового тексту, існує ще безліч видів і підвидів тексту, вивчення яких диктується як практичною необхідністю, так і інтересом з точки зору теорії.

Кожен новий напрям у мовознавстві пов'язаний із новим методом дослідження мови. Щодо методу когнітивної лінгвістики однозначної думки немає. Більше того, невизначеність методу дослідження стала причиною заперечення когнітивної лінгвістики як окремої парадигми в мовознавстві. Зокрема, В. Касевич стверджує, що «хоча внесок когнітивістів у сферу, наприклад, семантики виразно позитивний, вони тим не менше не створюють ні нового об'єкта (точніше, предмета) дослідження, ні навіть мовного методу» [3, с. 20]. О. Кубрякова вважає, що когнітивна лінгвістика опрацювала свій метод, який передбачає «постійне співвіднесення мовних даних із іншими досвідними сенсомоторними даними на широкому культурологічному, соціологічному, біологічному і особливо – психологічному тлі», і що «метод когнітивної науки полягає передусім у спробі поєднати дані різних наук, гармонізувати ці дані й знайти смисл у їх кореляціях та співвідношеннях» [5, с. 9]. У даний час у лінгвістиці велика увага приділяється дослідженню різних когнітивних моделей у породженні і розумінні тексту, когнітивної функції мови. Пізнання людиною явищ навколишньої дійсності в узагальненому вигляді може бути представлено через когнітивні моделі. Мова розглядається як головна складова когнітивної моделі, яка забезпечує можливість вивчення мовних проявів діяльності людської свідомості. І хоча число теоретичних і практичних досліджень в області когнітивного напрямку досить велике, є необхідність їх системати-

зації та осмислення в рамках вирішення конкретного завдання.

Мета статті полягає в обґрунтуванні суттєвих проблем когнітивно-прагматичних та структурно-семантичних ознак англійського діалогу в офіційно-діловій сфері спілкування, аналізу дискурсійних особливостей англійського діалогу в офіційно-діловій сфері спілкування у процесі вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві діалог останнім часом став об'єктом інтенсивного дослідження й у формально-структурному (Баранов, Крейдлін, Зернецький, Падучева, Примерова, Хейзинга, Якубинський, Brown, Sacks), і в комунікативно-прагматичному (Бульшина, Шмелев, Кожина, Макаров, Орлов, Сусов, Чахоян, Паронян, Dijk, Tannen) планах. Із діалогом пов'язане уявлення про комунікацію, взаємодію, контакт. Уважають, що комунікативність виявляється в усіх формах мовлення, тому будь-яке мовлення є діалогічним. Бурхливий розвиток міжнародних контактів, обмін інформацією, ділове листування, професійні контакти спеціалістів, міждержавні відносини, розширення міжнародних зв'язків (спілкування відбувається переважно англійською мовою) – це сфера офіційно-ділового спілкування, проблема дослідження якої є актуальною на цьому етапі розвитку сучасної лінгвістики. Мета роботи, що має бути проведена щодо цього питання – дослідити когнітивно-прагматичні та структурно-семантичні характеристики англійського діалогування в офіційно-діловій сфері спілкування. Із цього можемо виділити наступні завдання: 1) розширити наявні в лінгвістичній літературі уявлення про когнітивно-прагматичну специфіку англійського діалогу в офіційно-діловій сфері спілкування; 2) конкретизувати його комунікативно-прагматичні й емоційно-модальні ознаки; 3) проаналізувати особливості його функціонально-семантичної структури [2, с. 50].

Виклад основного матеріалу. Ефективний вибір мовних засобів у сфері офіційно-ділового спілкування потребує адекватної оцінки мовцем комунікативної ситуації, передбачення належності співрозмовників

до певної соціальної групи, врахування вікових і психологічних особливостей комунікантів, їхньої соціокультурної належності тощо. Саме «безперервна динамічна зміна величезної кількості соціокультурних чинників» (Я. Р. Федорів) формує реальні обставини мовного спілкування та спонукає носіїв будь-якої мови користуватися у процесі комунікації наявним у ній варіантно-інваріантним інструментарієм. Соціолінгвістична специфіка вибору мовних засобів актуалізації офіційно-ділового діалогу визначається його функціональним призначенням, прагматичним спрямуванням, взаємодією засобів лексико-стилістичної структури та соціальними факторами, під впливом яких складаються конкретні умови їхньої усної реалізації, адже нормативною рисою будь-якої вербальної інтеракції є її соціальна маркованість (В. Д. Бондалетов, Л. П. Крисін, Е. Ф. Тарасов), оскільки мовлення породжується лише в контексті певної ситуації і завжди містить відбиток цього контексту (А. Д. Швейцер). На думку Л. В. Щерби, мовлення змінюється залежно від того, з ким, у яких умовах і з якою метою відбувається вербальне спілкування. Офіційно-діловий діалог є особливим типом міжособистісної мовленнєвої комунікації в сукупності лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників його організації, структурування та динаміки функціонування (З. О. Гетьман, Л. В. Мінаєва, Л. Пашко, Т. В. Чрділелі). Мовний статус офіційно-ділового спілкування визначається його функціональною домінантою, суть якої полягає в досягненні прагматичної мети інтерактивної комунікації, що реалізується за рахунок взаємодії лексико-граматичних і просодичних засобів її оформлення. Процес актуалізації мовлення в офіційно-діловій сфері пов'язаний насамперед з необхідністю вибору таких просодичних засобів, які, взаємодіючи з лексико-граматичними елементами, забезпечують максимальну ефективність реалізації комунікативної мети спілкування. Взаємозалежність реплік у діалозі виявляється в тому, що певна стилістична тональність репліки-стимула неодмінно відбивається у відповідній стилістичній тональності.

Аналізуючи дискурсивні особливості англійського діалогу в офіційно-діловій сфері спілкування, вважається доцільним відштовхуватися від такої його базової композиційної організації: початок, основна частина, завершення. Кожен із вищезгаданих структурно-семантичних блоків діалогу має свою власну розгорнену структуру, зумовлену комунікативним наміром мовця, пов'язаним із його цілеспрямованим бажанням вплинути на адресата. Спілкування не просто розпочинається та закінчується: початок та закінчення мовленнєвого контакту організовується й досягає свого логічного завершення за рахунок спільних зусиль учасників комунікації. Адекватна лінгвістична інтерпретація мовних явищ у структурі діалогу можлива лише з когнітивно-прагматичних позицій, тобто через підхід до нього, з одного боку, як до когнітивної сутності, з орієнтованими назовні характеристиками, а з іншого – як до динамічного явища із внутрішньо системними, поведінковими характеристиками.

В офіційно-діловому мовленні особливого значення набувають засоби його інформаційної сегментації, що пояснюється передусім необхідністю виділення важливих елементів висловлення, економного та адекватного

вираження основного змісту повідомлення та досягнення основної функціонально-прагматичної мети. Серед комунікативно вагомих елементів повідомлення на особливу увагу заслуговує просодичне оформлення ключових слів, які є найбільш емоційно й комунікативно навантаженими словами в реченні та вирізняються інтонаційно-сисловою активністю як актуалізатори текстового змісту (М. П. Дворжецька). Вони здебільшого оформлюються за допомогою таких параметрів: логічного наголосу, який виділяє комунікативний центр речення; сповільнення темпу мовлення під час виділення комунікативно-вагомої інформації; переривання поступової спадної шкали; вживання складних ядерних тонів; підвищенню тонального рівня або гнучкості мовлення на виділеному слові.

Однією з дистинктивних ознак варіативності англійського офіційно-ділового діалогічного мовлення на перцептивному рівні є темп мовлення, який детермінує характер паузації, членування мовлення на синтагми та його ритмічну організацію. Як відомо, варіативність темпу залежить від ступеня офіційності мовлення: саме темп виступає показником ситуативної зумовленості мовлення. В офіційно-діловому спілкуванні темп мовлення може виступати засобом інформативного членування повідомлення, що дозволяє слухачеві розмежовувати основну й фонову інформацію сповільнення темпу спостерігається на важливих інформативно актуальних частинах повідомлення, у свою чергу менш важливі частини вимовляються прискореним темпом. Таким чином, інтонація підвищує прагма-інформативний потенціал висловлень мовця.

Офіційно-діловий діалог є особливим типом міжособистісної мовленнєвої комунікації в сукупності лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників його організації, структурування та динаміки функціонування (З. О. Гетьман, Л. В. Мінаєва, Л. Пашко, Т. В. Чрділелі). Мовний статус офіційно-ділового спілкування визначається його функціональною домінантою, суть якої полягає в досягненні прагматичної мети інтерактивної комунікації, що реалізується за рахунок взаємодії лексико-граматичних і просодичних засобів її оформлення. Процес актуалізації мовлення в офіційно-діловій сфері пов'язаний насамперед з необхідністю вибору таких просодичних засобів, які, взаємодіючи з лексико-граматичними елементами, забезпечують максимальну ефективність реалізації комунікативної мети спілкування. Взаємозалежність реплік у діалозі виявляється в тому, що певна стилістична тональність репліки-стимула неодмінно відбивається у відповідній стилістичній тональності. Насамперед прийнято протиставляти два типи текстів: інформативний (науковий, діловий) і експресивний (публіцистичний, художній). Приналежність ділової мови до першого типу пояснює деякі її особливості, і насамперед – її стилістичний характер. Граничне інформативне призначення ділового тексту знаходить своє відбиття в прагненні відповідати максимально строгому й стриманому характеру викладу, а тим самим і у прагненні до використання стилістично нейтральних або книжкових елементів. Це, у свою чергу, виключає можливість уживання в текстах ділової мови експресивно й емоційно пофарбованих мовних засобів (наприклад, розмовно-просторічної лексики або вигуків),

образних засобів або слів, уживаних у переносному значенні, – все це суперечило би вимозі точності ділової мови. Наприклад, у розповіді Чехова «Знак оклику», де чиновник, перебираючи в пам'яті розділові знаки, які він використовував протягом 40 років служби в паперах, що проходили через його руки, не може пригадати, у якому ж випадку варто ставити в них знак оклику. Варто брати до уваги використання в діловій мові термінів або термінізованих (близьких до однозначного) спеціальних засобів мови (ясно, що ця тенденція органічно пов'язана з юридичною чинністю документа, що не терпить двозначності); такі, наприклад: постанова, резолюція – у канцелярському підстилі, позивач, відповідач – у юридичному підстилі, свідчити кому-небудь свою глибоку повагу – у дипломатичному. Не випадково дослідники відзначають, що «професійні ідіоми, що склалися в діловій письмовій мові, виконують ту ж функцію, що й терміни в науковій мові». З тієї ж причини характерне прагнення не вживати в ділових текстах і в діалогічному мовленні особисто-вказівні займенники він (вона, воно, вони), оскільки їхнє використання в контексті – за наявності в ньому більше одного іменника того ж роду – може суперечити вимогам точності і ясності викладу. Вимогою логічності й аргументованості викладу в області синтаксису ділової мови пояснюється розмаїття складних конструкцій. Мається на увазі більша вживаність складнопідрядних речень із союзами, що передають логічні відносини (придаткові причини, наслідки, умови), продуктивність усякого роду уточнень у тексті (маються на увазі також й дієприкметникові обороти, вставні конструкції), диференціація значенневих відносин за допомогою складних союзів (типу внаслідок того що) і приводів (типу на предмет чого).

У методичній літературі відображені три різних підходи до визначення ролі і місця діалогу в навчанні іноземної мови. Діалог розглядається як засіб засвоєння іноземної мови (мовного матеріалу); як форма організації всього навчального процесу з іноземної мови; як один з видів мовної діяльності, яким треба оволодіти у процесі навчання [1, с. 123].

Сучасна теорія мовної діяльності розглядає діалог як форму соціально-мовного спілкування, як основу співпраці і взаєморозуміння між людьми в процесі спільної діяльності. Діалогічна мова формується під впливом мотивів діяльності. Вона має певну мету і завдання. Одиницею діалогічного мовлення так само, як і монологічного, є мовний акт, або мовна дія. Безумовно, діалогічне мовлення має притаманні тільки йому особливості.

Особливості діалогу наступні: у рамках одного мовного акту має місце поєднання рецепції і репродукції; мовленнєвий цикл конструюється двома (або кількома) співрозмовниками; кожен з учасників по черзі виступає як слухача і мовця. Виділяють такі екстралінгвістичні риси діалогу, що є наслідком участі в ньому кількох партнерів: колективність інформації; можливу різноплановість інформації; відмінності в оцінці інформації; активну участь у промові міміки, жестів, дій партнерів; вплив предметного оточення співрозмовників.

Діалогічна мова менш розгорнута, ніж монологічна, оскільки в умовах природного спілкування вона заповнюється спільністю ситуації, спільним досвідом мовців. Ці обставини посилюють труднощі розуміння співрозмовника в процесі діалогу на іноземній мові. Однак, у процесі розуміння діалогічного мовлення присутні і облягаючи чинники – передбачуваність реакцій на основі знання співрозмовника і спільності ситуації, можливість спиратися у процесі розуміння на міміку і артикуляцію партнера, на типові для діалогу повтори [1, с. 25]. Якщо в письмовій діловій мові строгий лексичний вибір забезпечується завдяки специфіці письмових стандартних мовних засобів, то в усній діловій мові такого строгого лексичного відбору немає. По-перше, тому що терміни, специфічні книжкової обороти, розгорнуті номенклатурні знаки й повні найменування в усному мовленні трапляються рідко. У діловому усному мовленні виникає система дублювання книжкової лексики й термінології, використовуваних у документах.

Основу усної ділової мови становить нейтральна міжстильова лексика, значна частина якої представлена словами із вказівним значенням (там, тут, геть, от, туди, так) і дієслівними лексемами зі значенням дії (перекинути, здати, віднести, міняти, продати, зробити, показати) і говоріння (сказати, говорити, повторювати, відповідати, запитувати). Наслідком спонтанності є активне використання в усному мовленні незначенної лексики: часток і вигуків: е-е, мм, гм, ну, от, навіть, тільки; вступних і увідно-модальних слів: мабуть, може бути, може, цілком імовірно, безсумнівно, напевно, значить; нерозкладних десемантизованих виражень: начебто того, по суті справи, якщо сказати відверто, насправді й т. ін.

Діалогічне мовлення здійснюється в умовах загальної для обох учасників мовної ситуації. Під мовною ситуацією розуміється «сукупність таких чинників передмовного орієнтування, які є константними в різних конкретних умовах орієнтування і зміна яких впливає на зміну програми або операційної структури мовної дії». До числа таких факторів відносять місце діалогічної мовної дії в діяльному акті, а також мотиви і цілі, що впливають звідси; умови, у яких вчиняється мовленнєва дія, характер ролей, у яких виступають учасники діалогу; комунікативні психологічні установки, з яких виходять говорять; предмет бесіди і рівень інформованості учасників діалогу [4, с. 35].

Діалогічна мовленнєва дія, як і всяка дія, може бути однокроковою і багатокроковою, може виступати в якості складової частини цілого і розглядатися як ціле, складене з частин. Мовний акт визначається як встановлення відповідності між двома діяльностями і включення мовної діяльності в більш широку систему діяльності в якості одного з необхідних і взаємообумовлених компонентів останньої. У природному діяльному акті мовна дія по-різному може співвідноситися з діяльністю в цілому, грати більшу або меншу роль у досягненні кінцевої мети.

Ступінь розгорнення діалогічної дії залежить від характеру співвідношення його з немовних. Якщо мета діяльнєсного акта здійснюється в основному за рахунок немовних дій, акт мовлення буває згорнутим, однокроковим. Однокрокова мовна дія займає підлег-

ле становище в діяльному акті, може здійснюватися паралельно з іншою дією і мати з нею загальну мотивацію. Фоном для нього служить статична зовнішня ситуація, яка об'єднує обох учасників. Зайняті спільною виробничою діяльністю або домашніми справами, люди обмінюються 1–2 короткими репліками з метою прокоректувати виконувану дію, отримати довідку або відсутній предмет для його виконання, залучити іншу людину до спільних дій, оцінити її дії або спільні дії інших людей або просто побажати один одному доброго здоров'я, привітати зі святом.

Висновки. Багатокроковою мовна дія може бути тоді, коли вона є домінуючою в дієвому акті. Мотиви такої дії можуть збігатися із соціальними потребами мовців (з потребою самовираження, спілкування, самоствердження, пізнання). Мета висловлювання може полягати в тому, щоб переконати співрозмовника в чомусь, дати інструкцію, висловити свої почуття, отримати відомості і т. ін. Багатокрокова мовна дія може передувати немовних (тоді метою буде планування); може слідувати за ним (обговорення результатів, спогади). Де і коли відбувається суперечка або обмін спогадами, не настільки істотно для змісту розмови. Він викликаний внутрішньою ситуацією, на перший план виступають особливості говорить: його смаки, погляди, ступінь його інформованості з цього питання та багато іншого.

Проміжною формою між однокроковими і багатокроковими діями є діалог [1, с. 134]. Такі діалоги

ведуться переважно у сфері обслуговування, де акт комунікації здійснюється між людиною, що виконує предметну дію, і замовником. Такий діалог виникає на базі зовнішньої ситуації. Зміст його більш-менш стереотипний, мова рясніє штампами. Якісні характеристики зближують його з однокроковою дією. Проте за кількістю повідомлень на кожного учасника такий діалог ближчий до багатокрокової дії. Специфіка офіційно-ділової сфери спілкування, яка характеризується високим ступенем формальності й асиметричними соціальними відносинами [3, с. 5], тобто наявністю ієрархії у відносинах, детермінує реалізацію двох основних стратегій діалогічного мовлення: кооперативно-або конфліктно-спрямована стратегії комунікантів. Перша характеризується узгодженістю інтенцій комунікантів і спрямованістю на реалізацію спільної мети (досягнення взаєморозуміння між сторонами). Діалогічні відносини між учасниками спілкування характеризуються модально-прагматичною рівноправністю та перемінністю [3, с. 6].

Специфічною особливістю ділового спілкування є його регламентованість, тобто підпорядкованість установленим правилам і обмеженням. Ці правила визначаються типом ділового спілкування, формою, ступенем офіційності, конкретними цілями й завданнями, а також національно-культурними традиціями й нормами поведіння.

Список використаних джерел

1. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М., 1989. – 332 с.
2. Романюк В. Л. Когнітивно-прагматична та структурно-семантична характеристика англійського діалогу в офіційно-діловій сфері спілкування. Науковий вісник Волинського нац. університету імені Л. Українки, 2010. – С. 54–63.
3. Інтонційна організація англійського офіційно-ділового діалогічного дискурсу (експериментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Романюк Вікторія Леонідівна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2011. – 20 с.
4. Касевич В. Б. Когнитивная лингвистика : В поисках идентичности. М. : Языки славянской культуры, 2013. – 192 с.

И. В. Дымова,
ЧНУ ім. Петра Могили, г. Николаев, Україна

КОГНИТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ И СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ АНГЛИЙСКОГО ДИАЛОГА

Статья посвящена дальнейшему изучению проблемы исследования и анализа когнитивно-прагматических и структурно-семантических признаков английского диалога в официально-деловой сфере общения, анализа дискурсивных особенностей английского диалога в официально-деловой сфере общения.

Ключевые слова: профессиональные тексты; коммуникативный акт; стиль; стратегия.

I. Dymova,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

COGNITIVE-PRAGMATIC AND STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF ENGLISH DIALOGUE

This article is devoted to the problem of further research and analysis of cognitive-pragmatic, structural and semantic features of the English dialogue in the area of official business communication, analysis of the features of the English dialogue in the area of official business communication.

Key words: genre; communicative act; style; strategy.

Рецензенти: Гришкова Р. О., д-р пед. наук, професор, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна;
Болюбаш Н. М., канд. пед. наук, доцент, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.